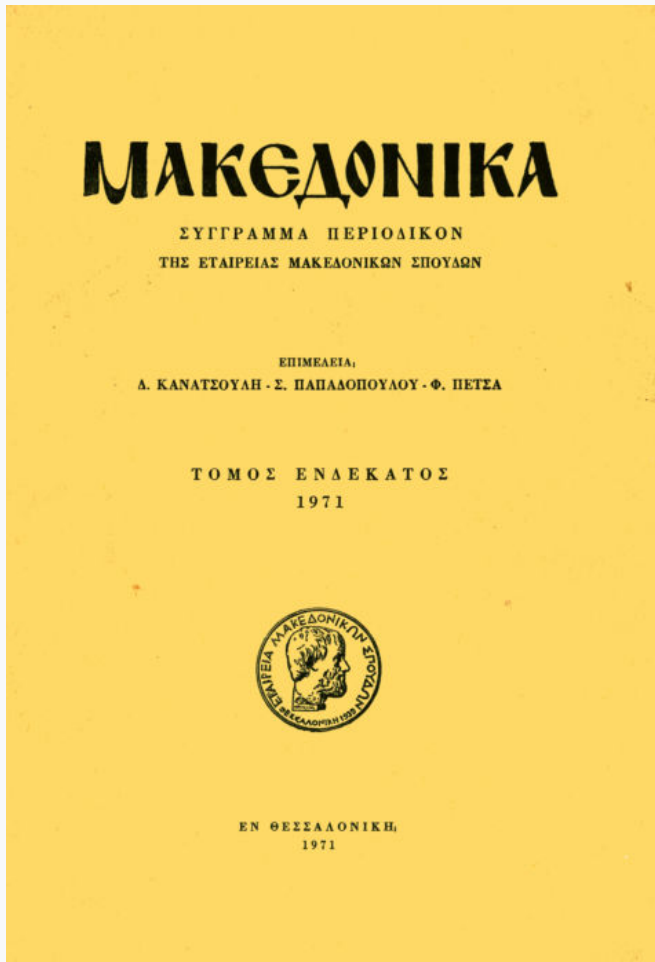

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

Επανομή

Χ. Π. Συμεωνίδης

doi: [10.12681/makedonika.945](https://doi.org/10.12681/makedonika.945)

Copyright © 2015, Χ. Π. Συμεωνίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συμεωνίδης Χ. Π. (1971). Επανομή. *Μακεδονικά*, 11(1), 306–310. <https://doi.org/10.12681/makedonika.945>

ΕΠΑΝΟΜΗ

Τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ χωριοῦ, ποῦ βρίσκεται στὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπέχει 28 χιλιόμετρα ἀπ' αὐτήν, ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ δύο τουρκικὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὸ ἔτος 1708¹. Στὴ συνέχεια βρίσκουμε τὸ ὄνομα σὲ τουρκικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1710, 1780, 1822, 1829 καὶ 1845². Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει καμιά ἔνδειξη γιὰ τὸ ἂν ὁ τύπος *Ἐπανομή*, μὲ τὸν ὁποῖο ἀποδίδεται τὸ χωριὸ στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση ὄλων αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, εἶναι καὶ ὁ τουρκικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ ἢ ἀποκαθιστᾷ ἐνδεχομένως τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ στὴ θέση τοῦ τουρκικοῦ τύπου, ποῦ μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ ἢ καὶ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτό. Ὅπως δὴποτε ἡ ὁμοιόμορφη ἐμφάνιση — καὶ μάλιστα ἡ ὀρθογραφικὴ — τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ στὴ μετάφραση τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων πείθει ὅτι στὸ *Ἐπανομή* ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἕναν ἑλληνικὸ τύπο καὶ μάλιστα λόγια ὀρθογράφηση τοῦ ὀνόματος.

Οἱ λόγιες, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους, ἐτυμολογίες ποῦ ἔχουν προταθῆ γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ βρίσκονται συγκεντρωμένες στὴ μοναδικὴ γιὰ τὴν Ἐπανομὴ μονογραφία, ποῦ κυκλοφόρησε πολὺ πρόσφατα καὶ κάλυψε τὰ δύο τελευταῖα τεύχη τῶν «Χρονικῶν τῆς Χαλκιδικῆς»³.

α) Λέγεται ὅτι πρὶν κτιστῆ τὸ χωριὸ, ποῦ φτάνει ἀπὸ τὴν παραλία ὡς τὴ σημερινή του θέση, ὑπῆρχαν δύο νομὲς (βοσκές): ἡ *ἐπάνω νομή*, ποῦ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, δηλαδὴ στὴ σημερινή θέση τοῦ χωριοῦ, καὶ ἡ *κάτω νομή*, «τὸ σημερινὸ τσαῖρι τοῦ χωριοῦ, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴ θάλασσα». Ἐπειδὴ τὸ χωριὸ κτίστηκε στὴν *ἐπάνω νομή*, ὀνομάστηκε *Ἐπάνω νομή* > *Ἐπανονομή* καὶ μὲ συλλαβικὴ ἀπλοποίηση *Ἐπανομή*⁴. «Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ τὴ συνήθη τροπὴ τοῦ ἔψιλον σὲ ἄλφα (πρβλ. ἐπάνω-ἀπάνω), τὴν ἀναφέρουν ὡς Ἐπανομή».

1. I. K. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 83, 84.

2. I. K. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ὁ.π., σ. 95, 302, 453, 513, 546.

3. Α. Θ. Τ σ α κ ν ἄ κ η, Ἐπανομή. Ἱστορία - Λαογραφία, «Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς», τεύχος 17-18, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 9.

4. Ὁ Α. Τ σ α κ ν ἄ κ η ς γράφει *Ἐπανομή*, γιατί θέλει ἀπλοποιητικὴ ἐκπτώση τῆς συλλαβῆς *-νω* τοῦ ἐπιρρήματος *ἐπάνω*. Προτίμησαμε νὰ σημειώσουμε *Ἐπανομή*, γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπίσημος τύπος τοῦ ὀνόματος.

β) Ἄλλοι ἐτυμολογοῦν ἀπὸ τὸ *ἄπω νομή* 'μακρινὴ βοσκή' καὶ γράφουν Ἐπανομή.

γ) «Ἀπὸ ἄλλους γράφεται Ἐπανωμή, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μιστὴ κωμόπολις εἶναι κτισμένη σὲ λίγο βαθουλὴ πεδιάδα, ἡ ἄλλη μιστὴ στὶς πλαγιὰς ἐνὸς ὑψώματος, μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα τρία περίπου χιλιόμετρα. Σύμφωνα μὲ ἓνα θρύλο ποὺ κυκλοφορεῖ καὶ σήμερα, στὰ παλιὰ χρόνια οἱ πειρατὲς ἔβγαιναν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἔπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριὸ μὲ σκοπὸ τὴ λεηλασία. Οἱ κάτοικοι ὀπλισμένοι ἔβγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σὲ ἀπόσταση 1-2 χιλιόμετρα καὶ τοὺς καταδίωκαν, φωνάζοντας: «Ἐπάνω μὴ! Ἐπάνω μὴ!». Ἀπὸ τὴ συχνὴ ἐπανάληψη τῶν δύο αὐτῶν λέξεων καὶ τὴ σύνθεσή τους προήλθε τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Ἐπανωμή».

Ὅτι στὴν τρίτη ἀπὸ τίς παραπάνω ἐρμηνεῖες ἔχουμε μιὰ προσπάθεια γιὰ παρετυμολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ, ποὺ λίγη πιθανότητα μπορεῖ νὰ διεκδικήσῃ γιὰ τὴ σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου, δὲν χρειάζεται νὰ τονιστῇ ιδιαίτερα. Ἀφήνω ὅτι ἡ ἔκφραση «Ἐπάνω μὴ!» εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου λόγιο πλάσμα καὶ ἀποτελεῖ βιασμό τῆς σωστῆς ἀπαγορευτικῆς φράσης «Μὴ ἐπάνω!».

Ἡ πρώτη ἐρμηνεία εἶναι ἐξ ἴσου λίγο πιθανή, γιατί ἡ εἰκασία ὅτι ὑπῆρχαν δύο βοσκότοποι δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ καμιὰ μαρτυρία — τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ὑπάρχει σήμερα μόνον ἓνας βοσκότοπος κοντὰ στὴ θάλασσα — καὶ προπαντὸς φαίνεται ἀπίθανο νὰ ὀνομαζόταν στὰ χρόνια τῆς ὀνοματοθέτησης τοῦ χωριοῦ ὁ βοσκότοπος στὴ γλώσσα τῶν κατοίκων τοῦ *νομή*, ἐφόσον σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Α. Τσακνάκη ὁ μοναδικὸς βοσκότοπος τοῦ χωριοῦ ὀνομάζεται καὶ σήμερα ἀκόμη τσαῖρι (τουρκ. *çayır*). Ἀπὸ τὸ γλωσσάριο, μὲ τὸ ὅποιο κλείνει ἡ μελέτη τοῦ Α. Τσακνάκη¹, συμπεραίνει κανεὶς ὅτι ἡ γλώσσα τῶν κατοίκων τῆς Ἐπανομῆς ὡς σήμερα εἶναι ἰσχυρὰ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ, ἐνῶ ἡ λέξις *νομή* ὡς βοσκότοπος δὲν ἔχει πάρει θέση στὸ γλωσσάριο, γιατί προφανῶς δὲν εἶναι γνωστὴ στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Ὡστε ἡ ὑπόθεση ὅτι ὑπῆρχε καὶ δεῦτερος βοσκότοπος καὶ ἰδίως ὅτι εἶχε τὴν ὀνομασία *ἐπάνω νομή* εἶναι πολὺ ἐπισηφελῆς.

Ἡ δευτέρη στὴ σειρά τέλος ἐρμηνεία (*Ἐπανομή* < *ἄπω νομή*) εἶναι περισσότερο ἐξεζητημένη ἀπὸ τίς δύο ἄλλες, στέκεται μόνον πῶς κοντὰ στὸν παλαιότερο, ὅπως μᾶς μαρτυρεῖ ὁ Α. Τσακνάκης, τύπο Ἐπανομή, ποὺ μεταχειρίζονται οἱ γεροντότεροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὸν τύπο Ἐπανομή, ποὺ φαίνεται νεώτερος καὶ σήμερα πιά ὁ ἐπικρατέστερος.

Νομίζω ὅτι μιὰ σωστὴ ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσῃ ἡ τοποθεσία τοῦ χωριοῦ σὲ συσχέτιση

1. Α. Θ. Τσακνάκης, ὁ.π., σ. 183-195.

μέ τα ὀνόματά του Ἐπανομή και Ἐπανομή. Σύμφωνα με τὴν περιγραφή τοῦ Α. Τσακνάκη ἡ μισὴ κομόπολη εἶναι κτισμένη σὲ λίγο βαθουλὴ πεδιάδα καὶ ἡ ἄλλη μισὴ στὶς πλαγιές ἐνὸς ὑψώματος καὶ σὲ ἀπόσταση τριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τὴ θάλασσα. Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ξέρω ποῖο τμήμα τοῦ χωριοῦ εἶναι τὸ παλαιότερο, πάντως ὑποθέτω ὅτι ὁ πρῶτος οἰκισμὸς τοῦ χωριοῦ, τὰ πρῶτα δύο ἢ τρία σπίτια πρέπει νὰ εἶχαν κτιστῆ σὲ τοποθεσία ὑ π ἦ ν ε μ η — ἴσως στὴ μέση τῆς βαθουλῆς πεδιάδας, ὅπου πράγματι δὲν πιάνει ὁ ἄνεμος — στὴν ὁποία καὶ ὀφείλεται ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ. Μιὰ σχετικὴ τοπογραφικὴ ἔρευνα, ποὺ δυστυχῶς δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ κάνουμε ἢ νὰ προκαλέσουμε, θὰ μπορούσε νὰ ἐντοπίσει μιὰ ἢ δύο ὑπὴνεμες τοποθεσίες ἢ ἀκόμη καὶ τὴν κατ' ἐξοχὴν ὑπὴνεμη θέση τοῦ ἐκτεταμένου πιά σήμερα χωριοῦ, ἀπ' ὅπου κατὰ τὴ γνώμη μας ξεκίνησε ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ.

Ἄπὸ πολλές ἐλληνικὲς περιοχὲς μαρτυρεῖται τὸ ἐπιθετὸ ἀπάνεμος ὑπὴνεμος ἄμαζι με τὰ παράγωγά του ἀπανεμιά ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμιάζω ἄερίσκομαι εἰς ὑπὴνεμον μέρος, ἀπανεμίδα Π ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμιδερός ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμίδι ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμίζω ἄπροφυλάττομαι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἢ τῆς βροχῆς, ἀπανεμισμα ἄσυλον, καταφύγιον¹.

Ἐδῶ ἐνδιαφέρει νὰ παρατεθῆ ἡ ποικιλία τῶν ἰδιωματικῶν τύπων μόνον τοῦ ἀπανεμιά ὑπὴνεμο μέρος, γαυτὶ ἀφορᾷ ἄμεσα τὴν ἐρμηνεία ποὺ δίνουμε στὸ τοπωνύμιο: ἀπανιμιά, ἀπανομιά, ἀπανουμιά, ἀπονεμιά, ἀπαναμιά, ἀπαλεμιά, ἄπανεμιά, ἄπαλεμιά.

Ἄνομαζόταν λοιπὸν ἀρχικὰ κατὰ τὴν ἄποψή μας *ἀπανεμη ἀντὶ τοῦ συνηθέστερου ἀπανεμιά κατὰ τὸ γνωστὸ σχῆμα τῶν διπλότυπων θηλυκῶν σὲ -ιά καὶ -ή, ξανθιά - ξανθή, κακιά - κακή κλπ., μιὰ ὑπὴνεμη τοποθεσία — πιθανότατα ἢ βαθουλωτὴ κοιλάδα, ὅπου εἶναι σήμερα κτισμένη ἢ μισὴ Ἐπανομή — ποὺ ἀσφαλῶς ἦταν καὶ τὸ πῖο κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ κτιστοῦν τὰ πρῶτα σπίτια τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ χωριοῦ. Ὁ τύπος *ἀπανεμη θὰ μπορούσε νὰ προέλθῃ καὶ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ θηλυκὸ τοῦ ἐπιθέτου ἀπάνεμος με κατέβασμα τὸν τόνο ἀπάνεμη > *ἀπανεμή, ὅπως ἐξάλλου συμβαίνει καὶ στὸ ἀπανεμιά καὶ τὸς διάφορους ἰδιωματικούς του τύπους, μόνον ποὺ στὴν περίπτωσή τοῦ ἀπανεμιά ἐπιβλήθηκε ἡ θηλυκὴ κατάληξη -ιά καὶ ὄχι ἢ -ή.

Ὁ τύπος *ἀπανεμη στὴ θέση τοῦ συνηθέστερου ἀπανεμιά² ἐξελιχθηκε σὲ *ἀπανομή καὶ *ἐπανομή (διάβαζε Ἐπανομή, Ἐπανομή), δηλαδὴ τὰ δύο γνωστὰ ὀνόματα τοῦ χωριοῦ. Ἡ τροπὴ ε>ο, ποὺ προϋποθέτουν οἱ τύποι Ἐπα-

1. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. 2, σ. 343-344.

2. Γιὰ τὸ νεοελλ. ἀπάνεμος < ὑπὴνεμος βλ. G. N. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik, Λιψία 1892, σ. 100.

νομή και Ἐπανομή, ὑπάρχει ἤδη στὸ παράλληλο ἀπανομιά, πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια και τὴ Θράκη, και ἀπανομιά ἀπὸ τὴ Θράκη¹. Τὸν τύπο ἀπανομιά ἐρμηνεύει τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ καππαδοκικοῦ ἄνομος ἄνεμος² και παραπέμπει στὸν Γ. Χατζιδάκι, ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ τὴ μεταβολὴ ἄνεμος>ἄνομος (Ἀραβανί) ὡς ἀφομοίωση ε>ο>ο-ο². Καί προκειμένου γιὰ τὸν τύπο ἄνομος τῆς Καππαδοκίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀφομοιωτικὴ τροπὴ ε>ο, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὀρισμένες διάλεκτοι τῆς Καππαδοκίας ἔχουν ὑποστῆ τόσο πολὺ τὴν ἐπίδραση τοῦ νόμου τῆς φωνηεντικῆς ἁρμονίας τῆς Τουρκικῆς, ὥστε ὑπάρχει σ' αὐτὲς ἡ τάση γιὰ φωνηεντικὴ ἰσοπέδωση κατὰ τὸν τρόπο τοῦ τουρκικοῦ αὐτοῦ φωνητικοῦ νόμου³. Δὲν νομίζουμε ὅμως ὅτι ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ὑπῆρχε κάποτε και στὴ Θράκη ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴν Καππαδοκία τύπος ἄνομος, γιὰ νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ θρακικὸ ἀπανομιά. Ἡ τροπὴ ε>ο στὴν ἐξέλιξη ἀπανομιά>ἀπανομιά (Θράκη) και *ἀπανομῆ>Ἐπανομῆ (στὴν περιοχὴ Ἐπανομῆς) προκαλεῖται ἀπὸ τὸ χειλικὸ σύμφωνο μ, καθὼς σωστὰ γιὰ τὸ ἀπανομιά>ἀπανομιά παρατηρεῖ ἤδη ὁ Φιλῆντας⁴. Τὸ φαινόμενο, κατὰ τὸ ὁποῖο ὅλα τὰ μὴ στρογγυλά φωνήεντα, δηλαδὴ τὰ a, e, i, μποροῦν νὰ τραποῦν σὲ στρογγυλά, δηλαδὴ ο και u, ὅταν γειτνιάζουν μὲ τὰ χειλικὰ σύμφωνα b, p, m, v, f, εἶναι γνωστὸ και σὲ ἄλλες γλώσσες και στὴν Ἑλληνικὴ. Ἐδῶ περιορίζομαστε νὰ ἀναφέρουμε λίγα παραδείγματα ἀπὸ τὴ Νέα Ἑλληνικὴ γιὰ τὴ μεταβολὴ ε>ο μὲ τὴν ἐπίδραση χειλικῶν συμφώνων: γεῦμα>γιομα, γεμάτος>γιομάτος, ζευγάρι>ζογάρι, ρεβίθι>ροβίθι, ρεῦμα>ρόμα, ψέμα>ψόμα⁵, συνεπαίρνω>σνοπαίρνω, δυσεπίτευχο>δυσοπίτευχο⁶ κ.ἄ.

Δυσκολία παρουσιάζει ὁ τύπος Ἐπανομῆ ἀντὶ τοῦ Ἀπανομῆ. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε ἂν τὸ Ἐπανομῆ εἶναι λόγιο κατασκευάσμα ἢ ἐξ Ἰσου λαϊκὸς τύπος, ὅπως και τὸ Ἀπανομῆ. Ὡς λόγιο θὰ μποροῦσε νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ Ἀπανομῆ μὲ λόγια συσχέτιση πρὸς τὸ ἐπάνω (γρ. Ἐπανομῆ)⁷. Ἄν πάλιν πρόκειται γιὰ λαϊκὸν τύπον, πού ἔχει τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὸ Ἀπανομῆ, τότε ἴσως ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀντικατάσταση στὴ λαϊκὴ γλώσσα τῆς πρόθεσης ὑπὸ ἀπὸ τὴν ἐπί, πού εἶναι ὅπωςδήποτε λαϊκότερη τῆς: ὑπῆνεμος>οὔσ. *ὑπηνομῆ (μὲ ἐπίδραση τοῦ ἄνεμος και τροπὴ ε>ο) *ὑπανομῆ>Ἐπανομῆ κοντὰ στὸ Ἀπανομῆ. Κάτι ἀνάλογο ἔγινε και στὴν ἐξέλιξη ὑπῆνεμος>ἀπά-

1. Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικόν, ὀ.π. και Μ. Φιλῆντας, Γλωσσογνωσία και γλωσσογραφία ἑλληνικὴ τ. 1, σ. 124, τ. 3, σ. 154.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Φωνητικά, «Ἀθηνά», τ. 24 (1912), σ. 24.

3. Δ. Φωστέρη — Ι. Κεσίσογλου, Λεξιλόγιο τοῦ Ἀραβανί, Ἀθήνα 1960, σ. 3.

4. Μ. Φιλῆντας, Γλωσσογνωσία τ. 1, σ. 124, τ. 2, σ. 90, τ. 3, σ. 154.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὀ.π., σ. 23.

6. Μ. Φιλῆντας, Γλωσσογνωσία, τ. 2, σ. 90.

7. Σημείωσε ὅτι τὸ ἐπίρρημα στὴ λαϊκὴ γλώσσα εἶναι ἀπάνω, ἀπάνου.

νεμος, άπανεμιά και τὰ παράγωγα, δηλαδή άντικαταστάθηκε ή πρόθεση ύπό άπό τή λαϊκότερη της άπό¹.

X. Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ

RÉSUMÉ

C h. S y m e o n i d i s, Epanomi.

L'ancienne forme Άπανομή du village communément appelé du nom d'Έπανομή, près de Thessaloniki, donne l'occasion à l'auteur de rapprocher le nom du village des mots néohelléniques άπάνεμος 'à l'abri du vent', άπανεμιά 'lieu à l'abri du vent' (άπάνεμος)subst. *άπανεμή > *Άπανομή) et de supposer qu'il s'agit d'un village dont les premières habitations furent bâties dans un lieu à l'abri du vent, comme c'est le cas de la vallée où s'étend la moitié du village.

1. 'Η γνωστή τροπή α>ε γίνεται με δρους που δέν πληροϋνται στην περίπτωση μας για μιá ένδεχόμενη εξέλιξη άπανομή>έπανομή, δηλαδή σε γειννάση με ύγρά και τó έρρινο ν: άρραβώνας > άρρεβώνας, βαλάνι > βελάνι, φταρνίζομαι > φτερνίζομαι κ.ά. (Γ. Ν. Χ α τ ζ ι-δ ά κ ι, δ.π., σ. 20).